

SOÓS KATALIN

1956 ÉS AUSZTRIA

Mielőtt az osztrák szövetségi kormánynak és tágabb értelemben Ausztriának az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc irányában követett politikáját a jelenleg rendelkezésünkre álló történeti források és irodalom alapján vázolnánk, szükséges visszapillantunk arra a nagy jelentőségű politikai eseményre, amely Ausztria politikai életében még 1955-ben bekövetkezett.

1955. május 15-én 11.30-kor Bécsben a Belvedere palota márványtermében a volt Szövetséges Hatalmak külügyminiszterei — Pinay (Franciaország), Macmillan (Nagy Britannia), Molotov (Szovjetunió), Dulles (Amerikai Egyesült Államok), valamint Ausztria külügyminisztere Leopold Figl — aláírták az osztrák Államszerződést. Röviddel ezután Figl könnyes szemekkel mutatta fel az aláírt dokumentumot a parkban összegyűlt tizezres tömegnek.

A hitleri Németország által 1938-ban bekebelezett Ausztria egyike volt azon országoknak, amelyek a hitleri Németországtól a legtöbbit szenvedtek. A bécsi Hadtudományi Intézet 1974-ben közzétett adatai szerint a náci megszálló hatóságok héteves uralmuk alatt 100 000 osztrákot tartóztattak le, akik három hónaptól hét évig terjedő börtönbüntetést töltöttek különböző börtönökben vagy koncentrációs táborokban; 2700 embert az ellenállási mozgalomban való részvétel miatt felakasztottak, illetve lefejeztek; 16 500 ember halt meg a koncentrációs táborokban; csaknem ugyanennyi, 16 100 ember halt meg a börtönökben, mindenekelőtt a Gestapo fogdáiban; 65 459 osztrák zsidót a gázkamrákban gyilkoltak le; 247 000, a Wehrmachtba bevonult osztrák katona sohasem tért vissza; 24 300 civil a bombatámadások, illetve a harci cselekmények következtében halt meg. A második világháború végére Ausztria 6 millió lakosából 372 000 ember vesztette életét, túnt el örökre.^{1*}

¹ KLEINDEL, WALTER: Österreich. Daten zur Geschichte und Kultur. Sonderausgabe, Wien, 1978, p. 371.

* Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc nemzetközi háttérének jelentős történeti irodalma van és megvannak máig tisztázatlan vitás kérdései is. Ez a történeti irodalom gyarapszik, tekintettel arra, hogy a világ nagy levéltárai lassan megnyitják kapuikat a téma kutatói előtt, új adatokat szolgáltatnak, miközben fontos információk esetleg továbbra is a pánccsaszekrényekben maradnak.

Május 15-én tizenhét, szenvedésekkel teli év történetét lezárva, a Szövetséges Hatalmak elismerték a független, demokratikus Ausztria helyreállítását és annak területi sérthetetlenségét; véget ért Ausztria négyhatalmi megszállása. 1955. október 26-án az Osztrák Nemzeti Tanács szövetségi alkotmányos alaptörvényben deklarálta Ausztria örökös semlegességét.

Ennek 1. pontja kimondta, hogy Ausztria örök semlegességre kötelezi magát, és megőrzését minden rendelkezésre álló eszközzel igyekszik biztosítani. A 2. pont leszögezte, hogy Ausztria a jövőben nem csatlakozik semmilyen katonai szövetséghez, és területén nem engedélyezi idegen katonai támaszpontok létesítését.²

Az osztrák semlegességi törvény 1955. november 4-én lépett életbe s ezzel az ország olyan státussal konfrontálódott, amelyre kevésbé volt felkészülve. A semlegesség fogalma Ausztriában mindenfajta tradíciót és történelmi hagyományt nélkülözött; interpretálását illetően a politikusok között nézetkülönbségek álltak fenn. Végül is a két nagy párt, ÖVP, SPÖ vezető politikusai úgy vélték, hogy az osztrák semlegesség kizárólag katonai természetű, nem jelent ideológiai semlegességet és hangsúlyozták szellemi szövetségüket a nyugati demokráciákkal.³

Az Államszerződés megkötése után Ausztria külpolitikája a négy nagyhatalom felé a jó kapcsolatok fenntartására, keleti szomszédja Magyarország felé a feszültségek csökkentésére irányult.

Midőn 1956. október 23-án Budapesten a Magyar Rádió Bródy Sándor utcai épületénél eldőrdültek a fegyverek, s nemsokára a hazai sztálinista diktatura ellen tiltakozó, nemzeti felkelésbe, forradalomba torkoló harci cselekmények elkezdődtek, és ennek híre Bécsbe is eljutott, az osztrák szövetségi kormány tagjai hangsúlyozták, hogy Ausztria nemrég kivívott semleges státusa alapján katonai semlegességre van kötelezve, de egyszersmind kifejezésre juttatták szimpátiájukat a magyarországi felkeléssel.

Tudomásunk szerint 1956 ausztriai viszhangját, az osztrák kormány magyar politikáját Magyarországon eddig senki sem tette vizsgálat tárgyává. Dolgozatunk megírására az ösztönzött, hogy noha az 1956-ra vonatkozó külügyi anyag az „Österreichische Staatsarchiv. Archiv der Republik”-ban jelenleg (1993 nyara) zárt anyagnak minősül s nem kutatható, a levéltár munkatársainak nagylelkű segítsége lehetővé tette, hogy a tanulmány szerzője 1991 őszén bizonyos levéltári iratokba betekinthessen. E levéltári anyagok ismeretében interpretáljuk a nemzetközi, elsősorban osztrák szakirodalom témánkra vonatkozó legfontosabb megállapításait is. Dolgozatunkat, amelynek terjedelmi korlátai is vannak, a később napvilágra kerülő levéltári anyagok bővíthetik és elmélyíthetik.

² Uo., p. 402.

³ EGER, REINER: Krisen an Österreichs Grenzen. Das Verhalten Österreichs während des ungarischen Aufstandes 1956 und der tschechoslovakischen Krise 1968. Ein Vergleich. Wien—München, 1981, p. 20—26.

Julius Raab osztrák szövetségi kancellár ezekben a napokban az NSZK-ban tartózkodott, egy háromnapos látogatást abszolválta és csak október 25-én érkezett vissza Bécsbe. Október 24-én, bonni látogatását befejezve, az újságíróknak kijelentette, hogy a magyarországi fejlődést nem lehet előre látni, „de a szabadság eszméje úgy tűnik lassan utat tör magának”.⁴

Oscar Helmer belügyminiszter október 26-i beszédében üdvözölte a „szabadságszerető Magyarországot”.⁵

Az osztrák szövetségi kormánynak az volt az álláspontja, hogy a magyarországi események nem vonhatják maguk után Ausztria szuverénitásának konkrét fenyegetését. Az osztrák kormány késlekedés nélkül intézkedett az osztrák–magyar határ védelméről. Október 24-én Graf honvédelmi miniszter a hadsereg egyes alakulatait harci készségbe helyezte, és Bécs, Felső-Ausztria, Stájerország körzeteiből gépesített, valamint páncélos egységeket rendelt Burgenlandba. A szövetségi hadsereg további egységeit az elkövetkező két napon helyezték készségbe, másoknak menetparancsa volt a határ irányába, ahol a legfontosabb határátkelő helyeket kontrollálták. Október 28-án cca 3000 főnyi osztrák gépesített alakulat tartózkodott az osztrák–magyar határvidéken, noha a felkelés kezdete óta nem volt komoly határincidens.⁶

Reiner Eger könyvében annak a véleményének ad hangot, hogy az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc következtében Magyarországon zajló harci cselekmények nem jelentették az osztrák államterület direkt fenyegetését és nem fenyegették az osztrák szuverenitást sem. Hivatkozik Peinsipp budapesti osztrák követ közlésére, hogy t. i. Kelet-Ausztria szovjet csapatok általi újbóli elfoglalása esetén a nyugati hatalmak azonnal bevonultak volna korábbi megszállási zónáikba és ez megfosztotta volna a Szovjetuniót attól az előnytől, amelyet az Államszerződés megkötésével elért, nevezetesen a NATO Észak-Déli összeköttetési vonalainak megszakítását.⁷

Sziklay Andor magyar származású amerikai diplomata könyvében megemlíti, hogy az Egyesült Államok informális érdeklődésére, hogy küldhetnek-e gyógyszert, élelmet, bármiféle katonai jelentőség nélküli segítséget a magyar szabadságharcosoknak, az osztrák kormány valóságos ultimátumot küldött azzal, hogy „határőrségünknek parancsa van arra, hogy semleges felségterületünk fölött

⁴ Uo. p. 36.

⁵ Uo. p. 64.

⁶ Uo. p. 65–66.

⁷ Uo. p. 35–36.

előzetes átbocsátási engedély nélkül megjelenő idegen replógépre minden további nélkül lövést adjon le.”⁸

Noha Ausztria fentebb vázolt katonai intézkedéseinek és azok motivációjának részletesebb áttekintésére vonatkozóan levéltári források jelenleg nem állnak rendelkezésünkre, az a benyomásunk, hogy az osztrák kormány egyes politikusainak véleményével ellentétben, mégiscsak tartott attól, hogy a magyarországi harci cselekmények áttevődhetnek a szomszédos osztrák államterületre is, ezért is őrködött ilyen szigorúan országa katonai semlegességén.

Ausztria magyar politikáját elemezve, mint háttérre, csak a legfontosabb nyugati összefüggésre utalunk, s ez az Egyesült Államok politikája.

1956-ban kitűnt, hogy John Foster Dulles külügyminiszter 1953-ban elhangzott hangzatos beszédével ellentétben a „kommunista rabszolgaságban sýnylódók” nem számíthatnak Amerika támogatására.

Az Egyesült Államok az eszkalálódó szuezi konfliktus és az amerikai választási hadjárat tetőfokán Magyarországot illetően óvatos és tartózkodó volt. Október 25-én Eisenhower elnök nyilatkozatot adott ki, amelyben Amerika sajnálkozását fejezte ki a szovjet fegyveres erők intervenciója miatt, de nem követelte a harci cselekmények leállítását, a szovjet csapatok kivonását és Amerika részéről semmilyen lépést nem helyezett kilátásba. „Amerika szíve a magyar népért dobog” ezzel a morális támogatással tette világossá Eisenhower, hogy az amerikai politika milyen határok között mozog a magyar forradalmat illetőleg.⁹

Dulles október 27-i Nyilatkozata mintegy nyomatékosította az amerikai eljárást, nevezetesen, hogy az Egyesült Államok hallgatólagosan respektálja Kelet Európában a szovjet befolyási szférát, kerül minden akciót, amely a Szovjetunió biztonságérzetét veszélyeztetné; a magyar kérdés tárgyalását az ENSZ elé utalja, mivel e grémium előtt a Szovjetunióknak csak morális elítélése lehetséges és ezáltal az erőegyensúly és a status quo megváltoztatása Kelet-Európában ki van zárva.¹⁰ Az amerikai külpolitika megfontolásaira a későbbiekben még visszatérünk.

Október 27-én a nyugati hatalmak feladták eddigi várakozó magatartásukat és közös felhívásban kérték a Biztonsági Tanács elnökétől a Biztonsági Tanács egybehívását a szovjet intervenció megtárgyalására.

Az osztrák szövetségi kormánynak tehát nem lehettek kétségei a nyugati hatalmak magatartását illetően ezért a semleges Ausztria első hivatalos politikai reakciója az 1956-os magyar forradalomra és szabadságharcra különleges figyelmet

⁸ SZIKLAY ANDOR (A.C. KLAY): Az Eisenhower kormány és a magyar forradalom. In: Jalta és Suez között. 1956 a világpolitikában. Budapest, 1989, p. 92. Az eredeti közlés helye: Amerikai Magyar Népszava (New York), Szabadság (Cleveland) 1987 szeptember—októberi számai.

⁹ Idézi EGER i.m. p. 31.

¹⁰ Idézi EGER i.m. p. 32—33.

érdemel. Az osztrák kormánynak a magyar forradalommal kapcsolatos legfontosabb elvi álláspontjának a megfogalmazása és közzététele október 28-hoz fűződik. Ennek két eleme volt: október 28-án Bécsben, a Ballhausplatzon összeült rendkívüli Minisztertanács Felhívást intézett a Szovjetunió kormányához, hogy vesse latba befolyását a harci cselekmények beszüntetése, a szabáság és az emberi jogok helyreállítása érdekében Magyarországon. Ugyanezen a napon Oscar Helmer belügyminiszter meghirdette a menedékjog biztosítását minden magyar menekülő számára, bármi legyen is a menekülésük indítéka.

A Szovjetunió kormányához intézett „Appel” (Felhívás):

„Die österreichische Regierung verfolgt mit schmerzlicher Anteilnahme das schon fünf Tage andauernde blutige und verlustreiche Geschehen im benachbarten Ungarn. Sie ersucht die Regierung der UDSSR mitzuwirken, daß die militärischen Kampfhandlungen abgebrochen werden und das Blutvergiessen aufhöre.

Gestützt auf die durch die Neutralität gesicherte Freiheit und Unabhängigkeit Österreichs tritt die österreichische Bundesregierung für eine Normalisierung der Verhältnisse in Ungarn mit dem Ziele ein, daß durch die Wiederherstellung der Freiheit im Sinne der Menschenrechte der Europäische Friede gestärkt und gesichert werde”.

Az október 28-i *Felhívás* magyar fordításban:

„Az osztrák szövetségi kormány fájdalmas részvétellel figyeli a már öt napja tartó véres és veszteségeket követelő eseményeket a szomszédos Magyarországon. Kéri a Szovjetunió kormányát, működjön közre, hogy a katonai harci cselekményeket hagyják abba, és hogy szűnjön meg a vérontás.

Az osztrák szövetségi kormány Ausztriának a semlegesség révén biztosított szabadságára és függetlenségére támaszkodva fellép a magyarországi viszonyok normalizálásáért azzal a céllal, hogy a szabadságnak az emberi jogok értelmében való visszaállításával az európai béke megerősödjék és biztosíttassék.”¹¹

Hangsúlyoznunk kell, hogy a nyugati demokráciák közül november 4-e előtt egyedül Ausztria kormánya intézett a magyar kérdésben felhívást a Szovjetunióhoz.

A rendkívüli Minisztertanács úgy döntött, hogy e határozatról értesíti az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország bécsi követeit, azzal a megjegyzéssel, hogy annak szövegét át fogja adni az ENSZ Biztonsági Tanácsának. E határozatot a bécsi magyar követnek a szövetségi külügyminiszter hozza

¹¹ Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundesministerium für Unterricht (továbbiakban ÖStA AdR BMFU) karton 51. Beschlussprotokoll No. 12/A über die asserordentliche Sitzung des Ministerrates am 28. 10. 1956.

tudomására és egyben tájékoztatja azokról az intézkedésekről is, amelyeket Ausztria határainak biztosítása és semlegességének védelme érdekében fogantatosított. E határozatot, e Felhívást rádióon, sajtón keresztül azonnal, hivatalosan az osztrák lakosság tudomására hozzák.¹²

A rendkívüli Minisztertanács kommunikét adott ki, amelyben Julius Raab szövetségi kancellár a kormány nevében köszönetet mondott Ausztria lakosságának és a különböző karitatív szervezeteknek a Magyarországnak nyújtott eddigi segítyeikért. A kommuniké szerint a szövetségi kormány tudomásul vette a honvédelmi miniszter beszámolóját a menedéjog és a határok biztosítása érdekében hozott intézkedésekről.¹³

Október 29-én Ausztria ENSZ küldötte New Yorkban átadta Dag Hammarskjöldnek az ENSZ főtitkárának kormánya október 28-i, a Szovjetunió kormányához intézett Felhívását. Az Osztrák ENSZ küldött hangsúlyozta, hogy Ausztria kész közvetítő szerepet vállalni a magyarországi helyzet normalizálásában.¹⁴

Az osztrák parlament október 30-i ülésén több szónok foglalkozott a magyar forradalom és szabaságharc ügyével. A képviselőház elnöke a következőket mondotta: „Október 26-i ülésünkön megemlékeztünk Ausztria teljes szabadságának első évfordulójáról. A szomszédos Magyarországon lefolyt megrendítő események mutatják, milyen nagy érték a szabadság. Mély megrendüléssel gondolunk a legújabb magyar események áldozataira.”¹⁵

A megindult költségvetési vitában a Szociáldemokrata Párt szónoka kijelentette: „A népek hatalma abban nyilatkozik meg, hogy választott képviselői döntenek országuk bevételei és kiadásai felől. Erre gondolunk, miközben a szomszédos Magyarországon vérüket ontják a szabadságért. Minden nép szabadságát akarjuk, mert nem sajnáljuk másoktól azt, amit magunknak kívántunk. Európa szívében hörög és vérzik egy régi kulturnemzet. A magyar népnek, a magyar munkásoknak mi, osztrák munkások, alkalmazottak és szakszervezeti tagok azt üzenjük, segíteni fogunk szükségteken és mély fájdalmatok enyhítésében. Mi, osztrákok mindent meg fogunk tenni, hogy a közeledő tél számotokra, asszonyaitok, és anyáitok számára ne a borzalom és éhség ideje legyen. Együttesen a szabad világ munkásmozgalmával az osztrák munkások minden segítségüket felajánlják

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ 3/ A forradalom hangja. Századvég füzetek 3. Magyarországi rádióadások 1956. október 23—november 9. Budapest, 1989, p. 195.

¹⁵ Uo., p. 398.

nektek, hogy teljes erőnkkel enyhíthessünk inségeteken...” A képviselő szavait az osztrák parlament lelkes tapsal fogadta.¹⁶

Az 1956-os forradalom és szabadságharc,¹⁷ napokon, heteken át az osztrák közvélemény érdeklődésének középpontjában állt és az osztrák nép túlnyomó többségét az a cél vezette, hogy segítsen a magyarokon, ahogy tud.

Az osztrák kormány a magyar ügy támogatására „6400” sz. alatt bankszámlát nyitott és 20 millió Schilling befizetésével maga járt elől az adományozásban. További 20 millió Schillinget magánszemélyek fizettek be. Az osztrák főváros rövid idő alatt a jótékonyági akciók főhadiszállásává változott. Svájcból, a Vatikánból, Franciaországból, Hollandiából, Belgiumból, Norvégiából, Olaszországból, Angliából, Németországból és az Egyesült Államokból vérplazma, kötszer, gyógyszer és élelmiszer szállítmányok érkeztek és vöröskeresztes zászlók alatt meg is indultak az első szállítmányok Budapestre.¹⁸

Október 29-én a Szabad Kossuth Rádió külföldi hírei között jelentette: „Bécs: Működésbe lépett a Bécs—Budapest légihíd. Ma reggel egy svájci repülőgép 4000 kg vérkonzerv rakománnyal, a holland kormány adományával Bécs—Schwechatba érkezett, majd a délután folyamán továbbindult Budapest—Ferihegy felé. A küldeményt a Nemzetközi Vöröskeresztbizottság két képviselője kíséri. A kora délutáni órákban a Royal Air Force 24 szállító repülőgépe érkezik Bécsbe a Magyar Vöröskeresztnak szánt 25 000 fontsterling értékű gyógyszer-élelmiszer rakománnyal...”¹⁹

Midőn a harcok ismét fellángoltak, a segélykonvojok visszatértek Bécsbe s csak a Vöröskereszt, mint semleges szervezet maradt Magyarországon.

Október 31-én a nemzetközi sajtóban megjelent a szovjet kormány október 30-i terjedelmes nyilatkozata „a Szovjetuniónak más szocialista országokhoz fűződő kapcsolatairól”, amely sejtette, hogy Ausztria, az osztrák kormány, a magyar válságban nem tölthet be közvetítő szerepet.

November elejétől a szovjet sajtóban számos cikk jelent meg, amelyek azzal vádolták Ausztriát, hogy semlegességét nem elég szigorúan őrzi. Az volt a feltételezésük, hogy repülőgépek osztrák területekről a korábbi Horthy hadsereg

¹⁶ Uo., p. 398.

¹⁷ 1956 jellegére lásd: KENDE PÉTER: Forradalom, ellenforradalom, népfelkelés. *Habent sua fata verba* (1958, 1973, 1989). In: *A párizsi toronyból. Válogatott politikai írások 1957—1989.* Cserépfalvi, 1991, p. 46—57.

¹⁸ KERN, FRIEDRICH: *Österreich: Offene Grenze der Menschlichkeit. Die Bewältigung des ungarischen Flüchtlingsproblems im Geiste Internationaler Solidarität.* Wien, 1959. p. 8—11.

¹⁹ A forradalom hangja, i.m., p. 190.

katonáit és tisztjeit szállítják Budapestre, Salzburgból pedig magyar emigránsok támogatást nyújtanak a magyar „ellenforradalomhoz”.²⁰

Az ügy tovább gyűrűzött. Nagy Imre miniszterelnök november 3-án Peinsipp budapesti osztrák követtel folytatott beszélgetésében biztosítékokat kért az osztrák kormánytól, hogy egykori nyilaskeresztesek [Pfeilkreuzler] osztrák területen át Magyarországra való behatolását minden körülmények között megakadályozza. Miután a budapesti osztrák követség Béccsel való közvetlen telefon és távíró összeköttetése még október 23-án este 10 órakor megszakadt, Peinsipp a nemzetközi telefon vonal igénybevételével lépett kontaktusba az osztrák kormánnyal. Ezt övetően november 3-án délben átadta kormánya memorandumát Nagy Imrének.²¹

„Kormányom felhatalmazott, hogy leghatározottabban lépjek fel azon állításokkal szemben, amelyek szerint az osztrák kormány fegyveres, vagy fegyvertelen magyar emigránsoknak osztrák területen beszivárgási lehetőséget nyújt Magyarországra. Az osztrák kormány elrendelte az osztrák—magyar határ mentén záródvezet felállítását, amelybe csak felhatalmazott személyek, mint helybeli lakosok, hivatalos ügyben ott-tartózkodó vöröskeresztes segéd személyzet és újságírók léphetnek be. A honvédelmi miniszter a négy nagy hatalom katonai attaséinak kíséretében — ebbe tehát beleértendő a szovjet katonai attasé is — megsejmelte ezt az övezetet. Lehetőséget nyújtottak nekik, hogy meggyőződhessenek azokról az intézkedésekről, amelyeket a határzónában az osztrák határ és az osztrák semlegesség biztosítására foganatosítottak.

Ausztria nyugati határán ugyancsak minden előkészületet megtettek, hogy emigránsok behatolását megakadályozzák. Az emigránsoknak vizumot csak a belügyminisztérium beleegyezésével adnak ki. Nagy Ferenc volt miniszterelnököt, aki hétfőn váratlanul megérkezett Bécsbe, az osztrák hatóságok felszólították, hogy azonnal hagyja el Ausztria területét. Ez a szovjet hatóságok előtt ismeretes. Vezető emigráns politikusoknak — annak érdekében, hogy Magyarország számára nem kívánatos bonyodalmakat elkerülhessük — az Ausztriában való tartózkodást megtagadjuk. A Szovjetunió külügyminisztériumát a moszkvai osztrák nagykövet a fentiekről tájékoztatta.”²²

A *Népszabadság* november 4-i száma szerint Nagy Imre miniszterelnök és külügyminiszter a magyar kormány nevében megalégedését fejezte ki az emlékeztetőben foglaltak felett.

²⁰ EGER i.m., p. 41.

²¹ Uo., p. 42.

²² Az MTI-re hivatkozva közli: *Népszabadság* 1956. november 4. Ausztria a Nagy Imre-kormány és az 1945 utáni magyar emigráció — amelynek több csoportja volt — viszonyának tisztázása további kutatásokat igényel.

Az osztrák szövetségi kormány nyilvánosan is tiltakozott a vádaskodások ellen. Raab szövetségi kancellár november 3-i rádióbeszédében elejétől végig kitalálásoknak minősítette a szovjet sajtó jelentéseit.²³

Az 1956 november 4-vel kezdődő szovjet intervenció a magyar felkelést, a magyar forradalmat és szabadságharcot nagy tüzerővel leverte és Nagy Imre kormányát megdöntötte. A fegyveres harcok következtében 2700 magyar ember halt meg, közülük 1330 munkás, illetve fizikai dolgozó volt. A később megindult megtorlás során mintegy 22 000 embert ítéltek el, közülük 280—300 főt halálra, és körülbelül 13 000 ember került internáló táborba.²⁴

Bár az ENSZ Biztonsági Tanácsa a válság alatt többször tárgyalta a magyar kérdést, a Nyugat katonai téren semmit sem tett a magyar forradalom és szabadságharc megmentésére. A döntő az Egyesült Államok magatartása volt.

Azon történészek és elemzők véleményéhez csatlakozunk, akik úgy látják, hogy az Egyesült Államoknak a magyar forradalom és szabadságharc irányában követett politikáját végső soron az határozta meg, hogy felelős tisztségviselői úgy vélték, hogy a katonai beavatkozással a harmadik világháborút, atomháborút idéznék elő.

Eisenhower elnök Emlékirataiban erről így írt: „Egyedülálló amerikai csapatok bevetése magyar területre ellenséges, vagy semleges országon át: az általános háborúba rántott volna. És ha az ENSZ figyelmen kívül hagyva a biztos szovjet vétőt, elhatározta volna, hogy a tagállamok minden katonai és egyéb erőforrását a szovjet csapatok Magyarországról való kiűzésére kell fordítani, nem kétséges, hogy általános hadi konfliktus következett volna be.”²⁵

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc sorsát illetően hivatkozunk egy nem katonai tekintély véleményére is. Márai Sándor az emigrációban élő nagy magyar író 1980. augusztus 27-én levelet intézett Sziklay Andorhoz ahol többi között ugyan azt írta, hogy az Eisenhower-émlékirat magyarázkodása „sántít” s a következő súlyos megállapítást tette.

„De az is igaz, hogy Magyarországot nem lehetett «megmenteni» 1956 októberében fegyveres nyugati beavatkozással, mert egy kis országot nem lehet «megmenteni» azon az áron, hogy elpusztítják... A két napot, amikor a paranoid biztonsági kényszerképzetektől kínozott Kreml tétovázott, mi a tennivaló, nyomatékos békés diplomáciai tevékenységgel, tehát nem ENSZ szónoklatokkal,

²³ EGER i.m., p. 41.

²⁴ Az 1956-os magyar forradalom. Reform—Felkelés—Szabadságharc—Megtorlás. Történelmi olvasókönyv. Második kiadás. Írták az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs Kutató Intézete szerzői munkaközösségének tagjai: BAK M. JÁNOS, KOZÁK GYULA, LITVÁN GYÖRGY, RAINER M. JÁNOS. Budapest, 1991, p. 89, 130.

²⁵ Idézi: SZIKLAY i.m., p. 116.

hanem helyszíni magasszintű tárgyalással erőteljesebben lehetett volna kihasználni és a Nyugat ezt elmulasztotta.”²⁶

Még nincsenek birtokunkban olyan levéltári dokumentumok, amelyek alapján pontosan rekonstruálhatnánk, mi volt a politikai álláspontja minderről az osztrák szövetségi kormánynak. Bruno Kreisky szociáldemokrata politikus, későbbi pártelnök és szövetségi kancellár, aki ebben az időben a Raab kormányban az államtitkári funkciót töltötte be, Visszaemlékezéseiben így ír: „A felkelés véres leverése a nyugati világban bémult iszonyatot keltett, csak kevesen látták előre ezt a fejlődést.”²⁷

A jelenleg rendelkezésünkre álló levéltári anyagok alapján azt azonban tudjuk, hogy november 4-én az osztrák szövetségi kormány Figl külügyminiszter elnöklete alatt rendkívüli Minisztertanácsi ülést tartott, amelyen a „legújabb magyarországi fejlemény” [„die jüngste Entwicklung in Ungarn”] következtében létrejött helyzettel foglalkozott. A Minisztertanács az illetékes szövetségi miniszter beszámolója alapján megállapította, hogy megtették a szükséges intézkedéseket, hogy a magyar menekültek lehetőleg súrlódásmentes befogadását biztosítsák, a határt átlépő katonai személyeket pedig lefegyverezzék és internálják. A Minisztertanács felkérte a közlekedési és újjáépítési minisztert, hogy a menekültek befogadására helyezze készenlétbe Traiskirchenben az egykori nevelőintézetet, a szövetségi pénzügyminisztert pedig, hogy a magyarországi viszonyok következtében Ausztriára háruló kötelezettségekhez a szükséges hitelt egyelőre 20 millió Schilling erejéig biztosítsa.²⁸

Miután az osztrák szövetségi kormány a magyar menekültek számára a menedékjogot még október 28-án biztosította, most az új helyzetben november 4-én Helmer belügyminiszter távirati úton azonnali segítséget kért az ENSZ Menekültügyi Bizottságától is.²⁹

November 4-e után Ausztria magyar kérdésben tanusított politikájának új szakasza kezdődött: az osztrák szövetségi kormány fő figyelmét a magyar menekültek befogadására és a menekültügyi megszervezésére fordította. Kreisky

²⁶ Közli: SZIKLAY i.m., p.125.; „...az 1955-ös évben a szovjet haditechnika fejlődésében ... ugrásszerű előrelépés történt: a (potenciálisan) interkontinentális ballisztikus stratégiai rakéta rendszerbe állítása, amely történetileg egyszer s mindenkorra megszüntette a nyugati fölényt azzal, hogy lehetővé tette az addig sebezhetetlen Amerika atomfegyverrel való elérését” — írja SZABÓ MIKLÓS „Hogyan látjuk ma 1956-ot” c. tanulmányában. In: Politikai kultúra Magyarországon 1896—1986. Budapest, 1989. p. 269.

²⁷ KREISKY, BRUNO: Im Strom der Politik. Erfahrungen eines Europäers. Goldmann Verlag, 1988, p. 227.

²⁸ ÖStA AdR BMFU Karton 51. Beschlussprotokoll No. 13/A über die ausserordentliche Sitzung des Ministerrates am 4. 11. 1956.

²⁹ KERN i.m., p. 26.

erre így emlékszik vissza: „Mi annak idején tágra nyitottuk a kapukat, és mintegy 160 000 magyarnak tettük lehetővé, hogy nálunk első asylumot találjon. Andau híres hídjá több volt mint szimbólum: ezen a keskeny határmenti hídon napról napra a menekültek szakadatlan áradata özönlött Ausztriába, és az osztrákok befogadták őket, bár ez külpolitikailag a legnagyobb mértékben veszélyessé válhatott, és nálunk is volt bizonyos mértékű xenofóbia. Akkoriban Ausztria nagy nevet szerzett magának a világban és a kormányüléseken ismételten azt az álláspontot képviseltem, hogy Ausztria új szerepet igényelhet magának: ahogyan a Vöröskereszt szorosán kapcsolódott Svájc-hoz és alapjában helvét fenomén volt, Ausztria legyen menedékkországa.”³⁰

A november 27-i Minisztertanács elhatározta, hogy javaslatot tesz a bécsi amerikai követség felé, hogy az Ausztriának nyújtott Marshall-segély eddigi fel nem használt utolsó részletéből (869 000 U.S. dollár) az USA tegyen szabaddá 10 millió Schillingnek megfelelő összeget a magyar menekültek segélyprogramja számára.³¹ (Ez a döntés az 1957. február 26-i Minisztertanács ülésén is napirend-re került és megerősítést nyert.)

Míg október folyamán csak 780 magyar menekült érkezett Ausztriába, addig novemberben számuk 113 810 volt; a menekültáradat november 23-án tetőzött, amikor egyetlen nap alatt 8537 magyar lépte át az osztrák határt. 1958 áprilisáig 180 288 magyar ért osztrák területre.³² A menekülést elsősorban politikai okok motiválták: félelem a megtorlástól, a repressziótól, a diktatura visszaállításától. Ám látnunk kell, e nagy szám gazdasági menekülteket is magába foglalt.

A menekültek a Pomhagen—Wallern—Tadten—Andau vonalon lépték át az osztrák határt, majd e határvonal felvevő kapacitásának megtartása érdekében az osztrák hatóságok evakuálták őket Bécs, illetve Graz irányába. Rövid idő múlva 257 kisebb-nagyobb láger (tábor) működött Ausztriában, a legnagyobb táborok Traiskirchenben, Grazban és Judenauban jöttek létre.³³

Ausztria ilyen sok menekültet nem tudott tartósan befogadni. Ezért az osztrák kormány az 1957 január 15-i ülésén felhatalmazta a belügyminisztert, hogy rendelje el az osztrák határ újbóli lezárását.³⁴ Az Ausztriában tartózkodó magyar menekülteket pedig igyekezett nemzetközi egyezmények révén tovább irányítani. A továbbiakban csak a legtöbb menekültet befogadó országot soroljuk fel. Az első

³⁰ KREISKY i.m., p. 231.

³¹ ÖStA AdR BMFU Karton 51. Beschlussprotokoll No. 17. Über die Sitzung des Ministerrates am 27. 11. 1956.

³² KERN i.m., p. 30.

³³ Uo., p. 28—36.

³⁴ ÖStA AdR BMFU Karton 52. Beschlussprotokoll No. 22. über die Sitzung des Ministerrates 15. 1. 1957.

kivándorlási hullám az európai országok felé irányult: első helyen az Egyesült Királyság állt 20 690 magyar menekült befogadásával, Németországban 14 317, Svájcban 12 131 ember talált új hazát. A legtöbben a tengerentúlra mentek: az Egyesült Államokba 38 058, Kanadába 25 513, Ausztráliába 10 156 magyar menekült érkezett. Ausztriában végül is 11 471 magyar menekült maradt; az osztrák körtársaság fáradhatatlanul gondoskodott róluk.³⁵

Ausztria a magyar kérdésben a nemzetközi porondon továbbra is hallatta a szavát. Figl osztrák külügyminiszter 1956. november 13-án és 22-én az ENSZ Közgyűlésén elmondott beszédében a magyarországi eseményekről is szólt, s a magyar menekülteket illetően a tagországok segítségére appellált. A Magyarországról szóló vitában a szovjet csapatok azonnali visszavonására, valamint ENSZ Bizottság Budapestre küldésére szavazott. Ugyan ilyen értelmű volt a szuezi válsággal kapcsolatban leadott szavazata is, a brit, francia és izraeli fegyveres erők kivonulásáról Szuezi térségéről.³⁶

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy Ausztria, az osztrák szövetségi kormány politikája Magyarország irányában 1956–57-ben az Államszerződés, főleg pedig a semlegességi törvény által kijelölt kötött pályán mozgott. Ausztria őrizte államterületének biztonságát, szuverénitását, katonailag semleges maradt, minden erőfeszítése arra irányult, hogy a Magyarország területén zajló harci cselekményekből katonailag kimaradjon. Október 28-án a nyugati demokráciák közül egyedül fordult közvetlen *Felhívással* a Szovjetunió kormányához, amelyben a vérontás beszüntetését és az emberi jogok helyreállítását kérte Magyarországon. A magyar forradalom és szabadságharc felkelőinek, sebesültjeinek segélyezésével, karitatív támogatásával, főleg pedig a menedékjog meghirdetésével és biztosításával morális szempontból nagyhatalomként cselekedett.

³⁵ KERN i. m., p. 68.

³⁶ WEINZIERL, ERIKA/SKALNIK, KURT: Österreich. Die Zweite Republik. Graz, 1972, p. 314–315.

Katalin Soós

1956 UND ÖSTERREICH

Der Aufsatz stellt fest, daß die Politik der österreichischen Bundesregierung 1956—57 Ungarn gegenüber sich auf der vom Staatsvertrag des Jahres 1955, vor allem aber vom Neutralitätsgesetz bestimmten Bahn bewegte. Österreich bewahrte die Sicherheit seines Staatsgebietes, seine Souveränität und blieb militärisch neutral; all seine Anstrengungen dienten dem Ziel, den Kämpfen in Ungarn militärisch fernzubleiben. Am 28. Oktober wandte sich Österreich als einzige von den westlichen Demokratien mit einem direkten Appell an die Regierung der Sowjetunion, in dem es für die Einstellung des Blutvergießens und die Wiederherstellung der Menschenrechte in Ungarn eintrat. Österreich verhielt sich mit der karitativen Unterstützung der Aufständischen und Verletzten der ungarischen Revolution sowie vor allem mit der Verkündung und Sicherung des Asylrechts aus moralischer Sicht als eine Großmacht.